

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ

A füleki – romhányi csata

Az Oszmán és a Habsburg Birodalom által vívott „hosszú” vagy „tizenötéves” háború (1593–1606) számos eseményét nem, vagy csak nagyon kevésé vizsgálta mind ez ideig a történeti kutatás. Ezek sorába tartozik a jelen munkában elemzett füleki-romhányi csata, amelyre 1593 késő őszen a felvidéki hadjárat keretén belül került sor.

Mindenekelőtt szólnunk kell röviden a felvidéki hadjárat előzményeiről. Az 1593. június 22-i sziszeki vereség ürügyén a Porta semmisnek tekintette az 1568 óta fennálló, s utoljára 1590-ben meghosszabbított békét a Habsburg Birodalommal. III. Murád szultán a hadjárat fővezérévé (szerdárrá) nagyvezíret, Szinán pasát nevezte ki. Szinánnak csupán rövid idő állt rendelkezésére, mivel csak október elején ért a Királyi Magyarországra, s hagyományosan október 26-án (Kászim napja) be kellett fejeznie a hadműveleteket. Szinán nagyvezír bevette Veszprémet és Palotát, de Tata ostromát már a következő évre kellett halasztania. Serege egy részét Budán és más hódoltsági várakban hagyta téli szálláson, ő pedig Belgrádba vonult.

Szinán magyarországi hadjáratát készítették elő azok az „ajánlatok”, amelyeket Kirli Haszán temesvári beglerbég tett a nagyvezír feltehető tudatával több magyar főúrnak, például Báthori Istvánnak és Dobó Ferencnek. Az úgynevezett szináni ajánlat célja az volt, hogy a várható magyarországi ellenállást leszerelje, és a törökkel való szövetséget vállaló bármelyik főúrnak felkínálja adófizetés ellenében a Királyi Magyarországtól elszakítandó felvidéki területeket, a kassai vajdaságot. A behódoló főúr és a neki alávetett terület tehát Erdélyhez hasonló státust kapott volna. A magyar előkelők azonban nem egyezkedtek a hódító török hatalommal, ehelyett mind a Dunántúlon, mind pedig az „ajánlat” által érintett Felvidéken szervezték az ellenállást.

Győrnél a dunántúli (Zrínyi György főkapitány) és győri (Ferdinand von Hardegg főkapitány), Komáromnál pedig a bányavidéki (Pálffy Miklós főkapitány) főkapitányságok csapatai gyülekeztek, és Szinán távozása után ellentámadásba lendültek október vége felé. Ostrom alá vették Szé-

kesfehérvárt, s bár nem jártak sikerrel, a budai pasa felmentő seregére nagy vereséget mértek november 3-án Pákozdnál. A felső-magyarországi (kassai) főkapitányság csapatai a szeptember 23-i tarcali gyűlés határozatainak megfelelően Kassánál és a Tiszántúlon gyülekeztek. A török csapatok e térségben diverziós akciót hajtottak végre. Szinán nagyvezír – ajánlatának nyilvánvaló kudarca után – Haszán temesvári pasát és Báthori Zsigmond erdélyi fejedelmet Szatmár és Kálló várak elfoglalására utasította. Az erdélyi uralkodó különböző ürüggyekkel halogatta a hadjáratban való részvételt, így a temesvári beglerbég magára maradt. Bár csapatait csak kb. 6 ezer főre becsülték, mégis megkísérelte Kálló megtámadását, azonban vissza kellett vonulnia ecsedi Báthori István országbíró közelben gyülekező csapatai elől, amelyek egyesültek Christoph von Teuffenbach Kaszáról induló csapataival.

Teuffenbach kassai főkapitány és a főkapitányság előkelői nem érték be Kálló felmentésével, a temesvári pasa meghátrálásával, hanem támadó hadjáratba kezdtek. A november elején megkezdett vállalkozás sikeréhez hozzájárult a kezdetben szokatlanul enyhe idő is, amely azonban november vége felé esőssé, hideggé vált. A hadjárat fő célja Fülek, majd Szolnok elfoglalása volt; kérdéses volt azonban, hogy a rendelkezésre álló rövid idő alatt mennyire lehet ezt megvalósítani, s a magyarországi hódoltsági erők mennyiben tudják ezt akadályozni. A kassai főkapitány hadát összesen 12–16 ezer főre tehetjük forrásaink alapján. Létszámban legjelentősebb kontingensét a felvidéki főurak és nemesek 8–10 ezer főre becsülhető csapatai alkották. A főkapitányság végvári katonasága és Teuffenbach zsoldos csapatai létszámban jóval kisebb, de katonai erejét tekintve annál jelentősebb összetevőit jelentették a felvidéki hadjáratot megindító királyi seregnek.

A Rima folyó partján épült török erőd, Szabátka ostroma jelentette a hadjárat kezdetét, végét pedig Drégely és Palánk megszállása. A történeti kutatás a fentiek alapján kb. november 5-től számította a hadműveleteket december 7-ig. Véleményünk szerint november közepe táján kezdődött Szabátka vívása, s így a hadjárat nem egy hónapig, hanem csak kb. három hétig tartott. A harcok egyik résztvevője, Prépostváry Bálint kijelentése is alátámasztja ezt, aki szerint három hét alatt foglaltak el 12 várat. A fenti eltérés, illetve kronológiai hiba oka az lehet, hogy bár a Királyi Magyarországon 1588-ban bevezették a Gergely-naptárt (Újnaptár), a források egy része továbbra is használta a régi, Julianus-naptárt (Őnaptár). E két naptár között éppen tíz napos eltérés volt.

A felvidéki hadjárat során először Fülek „elővárát”, Szabatkát vették be a királyi csapatok három napos ostrommal. Majd az erősnek számító, öt részre tagolódó Fülek városának és várának bevetelére indultak. Füleket november 19-én vették körül. A vár fontosságát mutatja, hogy hamarosan megérkeztek segítségére a török felmentő csapatok. Fülek sorsától egy sor kisebb környékbeli vár sorsa is függött, eleste után megnyílhatott az út Nógrád, Hatvan és Szolnok felé. A két sereg közti összecsapást a történeti kutatás november 11-re tette. Ez az Ónaptár szerinti datálás azért mondható tévesnek, mert a hadjárat (s a 15 éves háború egyéb) eseményeit illetően jórészt a Gergely-naptárhoz igazodtak a kutatók. A két naptár használatának keverése kronológiai és logikai zűrzavart eredményezhet. A helyes dátum ennek megfelelően tehát november 21.

A török felmentő sereg két fő komponensből tevődött össze. Egyrészt a budai vilájethez tartozó, közvetlenül érdekelt, közeli szandzsákok (nógrádi, szécsényi, szolnoki és maga a füleki) csapatai, másrészt pedig a temesvári vilájet gyulai bég által vezetett hada alkotta a sereget. A források szerint legalább három, de inkább öt szandzsákbég volt jelen az oszmán hadban, de azt sem zárhatjuk ki, hogy még több bég vett részt a felmentési kísérletben. A rendelkezésre álló források minimálisan ötezer, maximálisan pedig tizennyolcezer főre tették az oszmán sereg létszámát. Feltevéssünk szerint e két adat között, tízezer fő körül határozhatjuk meg a török felmentő csapatok reális összlétszámát. A pákozdi csatában megsebesült Szokolluzáde Haszán budai pasa bizonyosan, Kirli Haszán temesvári pasa pedig valószínűleg nem vett részt az akcióban, így a hadat az említett bégek vezethették. A felmentő sereg tartott Teuffenbach hadától, ezért nem nyílt csatára vállalkozott, hanem az éjszaka leple alatt akarta megrohanni a Füleket körülzáró keresztény tábort.

Ahogy a török korábban tudomást szerzett a keresztény tábor terveiről még, Fülek vívása előtt, ugyanúgy a királyi sereg vezetése is híreket kapott a felmentő csapatok közeledéséről és terveiről. A török szándékainak lelepleződése lényegében azt jelentette, hogy Fülek felmentési kísérlete kezdettől fogva kudarcra volt ítélve. A kassai főkapitány Báthori István országbíró vezetése alatt csapatokat küldött a török tábor ellen, hogy azt váratlan támadással lepjék meg, és verjék szét. Teuffenbach bizonyos kockázatot is vállalt ezzel, mert e terv napvilágra kerülése és a Báthori-féle sereg esetleges veresége után maga is bajba kerülhetett volna a Füleknél maradó és az ostromzárat fenntartó csapatokkal. A felmentő sereg ellen vonuló királyi csapatok létszámát 5–7 ezer főre becsülhetjük. Mivel a források jórészt

csak a felvidéki főurak nevét (Báthori István, Homonnai István, Rákóczi Zsigmond, Forgách Simon, Dobó Ferenc, Bánffy János, Thököly Sebestyén) említi a hadjárat és a csata kapcsán, a történeti irodalomban elterjedt vélekedés, hogy az összecsapásban csak a magyar nemesi csapatok vettek részt, és nekik tulajdonítható a győzelem. Azon túlmenően, hogy feltehetően korántsem mindegyik főúr vett részt ebben a vállalkozásban (Dobó Ferenc esetében ezt bizonyosan kizárhatjuk), az is megállapítható a forrásokból, hogy más csapatok is részesei voltak az akciónak. A török ellen vonuló királyi had zömét valóban a lovasságból álló nemesi kontingens adta, de végvári gyalogos csapatok (Pálffy által odaküldött bányavidéki végvári egységek) és Teuffenbach által rendelkezésre bocsátott német lovasok is ott voltak e seregben.

Színhelye alapján a történeti kutatás Romhányhoz kötötte s romhányi csataként emlegette ezt az összecsapást. A vonatkozó források (Prépostváry levele, Szepsi Laczkó Máté krónikája) alapján valóban Romhánynál (Rohman) táborozott a török felmentő had, ahol a keresztény csapatok megtámadták. Ez azonban nem a mai Magyarország területén, Nógrád megyében levő Romhányval (az 1710. január 22-én vívott csata színhelyével) azonos helység, hanem a Fülek és Szécsény között kb. félfúton található, úgynevezett Kis-Romhány pusztája volt. A török felmentő csapatok itt ütöttek tábort, és innen készülődtek Fülek alá menni, amikor 21-e hajnalán megrohanta őket a Báthori István vezette királyi sereg.

Az 1593. november 21-i füleki-romhányi csatát a támadó keresztény had a felmentő oszmán sereg eltávolítása és Fülek ostromának folytatása, a török pedig a vár felmentése érdekében vívta. Valójában szabályszerű ütközetről nem beszélhetünk, mivel csak a támadó királyi sereg formált hadrendet, az oszmán seregnek nem volt ideje és alkalma harcrendet alakítani. A törökök éppen megkezdték hajnalban a táborból való kivonulást, amikor megérkeztek és rájuk törtek a keresztény csapatok. A források túlnyomó többsége szerint már az első roham döntőnek bizonyult, az ellenállásra képes török csapatok megfutamítása után a többi csapat is futásnak eredt. Telegdy Pál levele alapján azonban okkal következtethetünk arra, hogy a török ellenállás ennél nagyobb mértékű volt, s csak a német puskás lovaság beavatkozása döntötte el a küzdelmet. A csata kétségkívül rövid ideig tartott, a menekülő törökök üldözése jóval hosszabb időt vehetett igénybe. A források szerint a pánikszerűen menekülő ellenség az erdőkbe vette be magát, illetve egészen Szécsényig menekült. A török veszteségek igen súlyosak lehettek, forrásaink alapján több ezer főre becsüljük ezeket, míg a

királyi had vesztesége elenyészően csekély lehetett. A győztes keresztély had kezére került a török tábor minden felszerelésével együtt (zászlók, ágyúk, élelmiszerek stb.).

A győzelem után a Báthori vezette had visszatért a dús zsákmánnyal együtt Fülekhez. A vár védőinek elrettentésére a levágott török fejeket közszemlére helyezték. Fülek érdemi ostroma voltaképpen másnap, november 22-én kezdődött a vár lövetésével. A felmentő sereg vereségével értelemszerűen csökkent Fülek védőinek esélye a vár megtartására. Még inkább reménytelenné vált a török erősség helyzete, amikor november 24-én Pálffy Miklós bányavidéki főkapitány is megérkezett 5–7 ezer főre becsült seregével. Ez az erősítés megpecsételte Fülek egyébként szívosan védekező őrségének helyzetét. Fülek részeként került az ostromló sereg kezére, utóljára a vár maradt, amelyet megfogyatkozott őrsege november 27-én adott fel szabad elvonulás fejében. A várból kb. 2000 fő vonult ki az asszonyokat és gyermekeket is beleszámítva. Fülek eleste után sorra kapituláltak a környező kisebb várak (például Ajnácskő, Hollókő, Solyomkő, Buják stb.), sőt a viszonylag erősebb Szécsényt is magára hagyta őrsege, amelyet december 3-án vettek birtokba. A rossz idő beköszöntével a kassai főkapitány véget vetett az eredményes felvidéki hadműveletnek, a visszavonuló Pálffy útközben még birtokba vette az elhagyott Drégelyt és Palánkot (Drégelypalánkot) december 7-én.

A felvidéki hadjárat során vívott füleki-romhányi csatában a királyi csapatok jelentős győzelmet arattak, amely hozzájárult a térség egyik fontos várának, Füleknek a kapitulációjához. A sikeres felvidéki hadműveletek előkészítették a további előnyomulást e térségben.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- Baranyai Decsi János: *Magyar története (1592–1598)*. Fordította Kulcsár Péter. Budapest, 1982.
- Doberdói Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 14. rész. Budapest, 1940.
- Gömöry Gusztáv: *Veszprém és Palota eleste 1593-ban*. Hadtörténeti Közlemények, 1895. 254–259.
- Hadtörténelmi Intézet Levéltára. Történelmi Iratok Gyűjteménye.
- Jedlicska Pál: *Adatok Erdődy báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához 1552–1600*. Budapest, 1894.

- Illésházy István följegyzései 1592–1603. Közzéteszi Kaziczzy Gábor. Pest, 1863.
- Istvánffy Miklós: *Magyarország története (1490–1606)*. Fordította Vidovich György. Debrecen, 1867–1868.
- Kelenik József: *A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizantóves háború éveiben*. Hadtörténelmi Közlemények, 1991. 80–122.
- Két vitéz nemesúr*. Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről. Közzéteszi Eckhardt Sándor. Budapest, 1944.
- Kubinyi Miklós: *Bethlenfalvi Thurzó György levelei Czoborszentmihályi Czobor Erzsébethez*. I. kötet (1593–1600), Budapest, 1897.
- Lele József: *Erdély és a török haditervek 1593–94-ben*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica Tomus XCVIII. Szeged, 1993. 53–63.
- Magyarország hadtörténete III/1–2 (1526–1686)*. Főszerk. Pach Zsigmond Pál, szerk. R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1985.
- Nagy László: *Az erős fekete bég*. Nádasdy Ferenc. Budapest, 1987.
- Nagy László: *„Mégfogva bár, de törve nem.” Török háborúk viharában (1541–1699)*. Budapest, é. n. (1989.).
- Ortelius, Hieronymus: *Chronologia*. Nürnberg, 1604.
- Reusner, Nicolaus: *Rerum memorabilium ....* Francofurti, 1603.
- Thuanus, Iacobus: *Historiarum sub temporis*. Tomus 5. Colonia, 1630.
- Tóth Sándor László: *Szinán nagyvezér tervei 1593–94-ben*. Hadtörténelmi Közlemények 1982. 159–174.